

УДК 349. 2

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ІНВАЛІДІВ У СФЕРІ ПРАЦІ

*Толбатова Анастасія Дмитрівна,
студентка VI курсу ННІ права,
Сумський державний університет,*

Науковий керівник:
*Шлапко Тетяна Вікторівна,
канд. юрид. наук,
доцент кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки ННІ права,
Сумський державний університет*

У статті досліджено стан міжнародного нормативно-правового регулювання трудових відносин за участю інвалідів. Проаналізовано міжнародні норми, які захищають трудові права інвалідів. Наголошено, що перші документи, прийняті на міжнародному рівні для захисту прав інвалідів, носили політичний характер. Вказано, що важливим актом є Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів 1993 р., які свідчать про значні зміни, що відбулися в ставленні до інвалідів та інвалідності. Наголошено, що особливе місце в системі міжнародно-правових актів, що регулюють права інвалідів, займає Конвенція про права інвалідів 2006 р., яку ратифікувала Україна у 2010 році, яка носить не рекомендаційний, а обов'язковий характер. Узагальнено, що поступово характер документів змінюється – в них перераховуються не тільки основні права, що належать інвалідам нарівні з іншими людьми, а й містяться положення, які сприяють реалізації політики держав в сфері захисту прав інвалідів. Визначено, що дані документи поступово перемістили акцент з медичної моделі ставлення до прав інвалідів до соціальної, мета якої полягає в забезпеченні повноцінної участі інвалідів на рівних умовах в соціальному житті та розвитку в усіх країнах. У статті досліджено еволюцію поняття «інвалідність» у міжнародному праві. На основі аналізу термінів «інвалідність», «інвалід», що містяться в міжнародних документах щодо прав інвалідів, зроблено висновок, що сучасний міжнародно-правовий підхід до інвалідності будується на соціальній моделі та вимагає активної участі держави в забезпеченні реалізації їх прав. Визначається, що законодавство України щодо праці інвалідів в цілому відповідає вимогам та стандартам міжнародних документів.

Ключові слова : інвалід, інвалідність, трудові права інвалідів, міжнародні стандарти у сфері праці.

Tolbatova A. Dm. International Legal Experience of Adjusting Rights for Invalids in the Field of Labor. In the article the state of the international normatively-legal adjusting of labour relations is investigational with participation of invalids. International norms that protect labour rights for invalids are analysed. It is marked that the first documents accepted at an international level for the protection of rights for invalids carried political character. It is indicated that an important act are the Standard rules of providing of equal possibilities for invalids 1993, that testify to the considerable changes that took place in attitude toward invalids and disability.

It is marked that the special place is in the system of міжнародно-правових acts that regulate rights for invalids, Convention occupies about rights for invalids in 2006, that was ratified by Ukraine in 2010, that carries not recommendation, but obligatory character. Generalized, that character of documents changes gradually - not only basic rights that belong to the invalids equally with other people are enumerated in them but also there are positions that assist realization of politics of the states in the sphere of protection of rights for invalids.

Certainly, that these documents gradually moved an accent from the medical model of relation to the rights for invalids to social the aim of that consisted in realization of complete participation of invalids undiscriminated in social life and development in entire countries. In the article the evolution of concept «disability» is investigational in an international law.

On the basis of analysis of terms «disability», «invalid» that contained in international documents in relation to rights for invalids drawn conclusion, that the modern міжнародно-правовий going near disability is built on a social model and requires active voice of the state in providing of realization of their rights. It is determined that the legislation of Ukraine in relation to labour of invalids on the whole answers requirements and standards of international documents.

Keywords : invalid, disability, labour rights for invalids, international standards in the field of labor.

Постановка проблеми. Стаття 43 Конституції України визначає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Дане право виступає в якості однієї з основних можливостей людини, володіючи важливим прикладним значенням, оскільки основна частина населення забезпечує свої життєві потреби шляхом здійснення тієї чи іншої трудової діяльності. Тому забезпечення рівності в доступі до праці та оплати за неї займають провідне місце в здійсненні соціально-економічної політики в усіх країнах світу.

Втрата здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, докорінно змінює соціальний статус людини і ставлення до неї оточуючих, добробут, знижує самооцінку. Все це позначається на соціальній активності людини, яка тісно пов'язана зі ставленням особи до праці і проявляється в її поведінці та трудовій діяльності.

Актуальність дослідження обумовлена теоретичною та практичною значимістю проблеми регулювання праці інвалідів, пов'язаної з розвитком економіки взагалі, мінливістю трудових відносин, посиленням дискримінації трудових прав інвалідів, нестабільним функціонуванням ринку праці.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій. Особливості міжнародно-правового регулювання праці, зокрема інвалідів, прямо чи опосередковано досліджувались у наукових працях Н. Б. Болотіної, Г. Г. Гогіташвілі, Л. П. Керба, Н. М. Мужикової, В. І. Прокопенка, В. Ф. Пузирного, Л. А. Семиног, О. М. Рудіка,

Г. І. Чанишевої та інших. Зважаючи на мінливі умови та ситуацію у світі й в Україні, дана проблематика залишається актуальною та потребує подальшого дослідження.

В умовах ринкової трансформації трудових відносин в Україні, євроінтеграційної політики у всіх сферах життя значимим є вивчення міжнародно-правового досвіду регулювання праці інвалідів. Адже сталі міжнародні норми в сфері трудових відносин за участю інвалідів є передумовою для розвитку та удосконалення власного законодавства щодо належної реалізації та охорони прав даної категорії осіб.

Мета полягає в здійсненні характеристики міжнародно-правового досвіду регулювання прав інвалідів у сфері праці, виявленні недоліків та розробці пропозицій щодо втілення міжнародних стандартів при реалізації трудових прав інвалідів на практиці.

Виклад основного матеріалу. Приділяючи увагу проблемі регулювання праці інвалідів, на міжнародному рівні розроблено ряд нормативно-правових актів, які захищають дану категорію осіб. Як влучно зауважує Ю. М. Прокопчук, протягом багатьох років загальносвітова політика по відношенню до інвалідів змінювалась: вона пройшла шлях від звичайного догляду за інвалідами до визначення прав, свобод і умов розвитку інвалідів. Як результат цього процесу змін, почали створюватися організації інвалідів, членів їх сімей, прихильників, які виступали за поліпшення умов життя інвалідів [2, с. 247].

Вперше права інвалідів були викладені в документі, що є основоположним – Загальній декларації прав людини. Відповідно до її основних принципів інваліди можуть здійснювати весь комплекс громадянських,

політичних, економічних, соціальних, культурних прав, користуватися визнаним за ними правом, здійснювати їх на рівних умовах з іншими людьми [3]. Дане положення визначає принцип побудови ефективної системи охорони трудових прав – доступність через рівноправність.

Слід зауважити, що забезпечення прав осіб, нездатних на рівних умовах конкурувати на ринку праці, є складним, трудомістким процесом. Саме тому після розробки міжнародних актів універсального характеру, таких як Загальна декларація прав людини 1948 р. і Пакти про права людини 1966 р., пріоритетна увага стала приділятися окремим групам прав і поширенню всього різноманіття прав людини на групи, які потребують особливої правової охорони та захисту. Права інвалідів в цьому аспекті не стали винятком, хоча міжнародне право звернулося до проблеми інвалідності порівняно пізно і подолало складний шлях, перш ніж за інвалідами була визнана повнота прав і рівність можливостей.

Відсутність спеціального акту в сфері охорони і захисту прав інвалідів зумовило значне підвищення активності міжнародного співробітництва держав у галузі вдосконалення правових механізмів, що забезпечують реалізацію прав інвалідів. Питання про інвалідів в контексті прав людини неодноразово розглядалося Організацією Об'єднаних Націй: активно розроблялися керівництва щодо вдосконалення міжнародного співробітництва в цій галузі.

Перші норми, які охороняли права інвалідів, з'явилися в міжнародному праві в 70-х роках. З тих пір міжнародне співтовариство виробило ряд документів, що закріплюють права інвалідів.

У цьому контексті слід звернути увагу на найбільш значущі акти, які регулюють права інвалідів, в тому числі трудові. Одним із перших таких документів стала Декларація прав розумово відсталих осіб 1971 р. [4]. Важливість даного акту визначається тим, що він чітко визначив положення, відповідно до якого розумово відсталі мають ті самі права, що й всі інші члени суспільства. Отже, Конвенція стала першим міжнародним інструментом, який направлений на пошук та вирішення проблем інвалідів в аспекті прав людини.

Наступним міжнародним актом, у якому продовжено закріплення основних можливостей інвалідів, стала Декларація про права інвалідів 1975 р. [5]. У цьому акті вперше було визнано, що інвалідність є не медичною, а соціальною проблемою, проблемою прав людини. Така соціальна модель передбачає, що всі без винятку люди є повноцінними, незалежно від

стану їх здоров'я та наявності тих чи інших фізичних недоліків. Як спосіб вирішення проблем інвалідів визнається усунення бар'єрів технічного, психологічного, організаційного характеру, що має вплинути на ступінь пристосування навколишнього світу до інваліда [6, с. 128].

Реалізація такої соціальної моделі зумовила подальшу розробку інструментів міжнародно-правового характеру, які орієнтовані на вирішення проблем інвалідів з точки зору прав людини. Повною мірою зазначений підхід в подальшому знайшов відображення в положеннях Всесвітньої програми дій щодо інвалідів 1982 р., мета якої полягала в здійсненні повної участі інвалідів на рівних умовах в соціальному житті та розвитку в усіх країнах, незалежно від їх рівня економічного розвитку [7]. Даною програмою була закладена основа для початку проведення роботи з профілактики, покращення умов життя, реабілітації інвалідів, доступу до соціального життя країни, утвердження рівноправності в суспільстві.

У 1987 році на першій Міжнародній конференції з підбиття підсумків виконання Всесвітньої програми дій щодо інвалідів, було рекомендовано розробити конвенцію про права інвалідів. Незважаючи на пропозиції, висунуті урядами Італії та Швеції, а також спеціальним доповідачем Комісії соціального розвитку, питання про становище інвалідів, перемови про вироблення такої конвенції на той час не відбулися.

Важливим кроком у міжнародно-правовому закріпленні прав інвалідів стала Конвенція ООН про права дитини, ухвалена у 1989 році [8]. У 1991 р. Україна приєдналася до країн, що ратифікували цю Конвенцію. Вперше в історії міжнародного правового законодавства визначено пріоритети інтересів дитини у суспільстві, наголошується на необхідності особливої турботи про дітей-інвалідів.

Дані правила сформували державні зобов'язання щодо усунення бар'єрів, що перешкоджають інвалідам брати участь на рівних умовах в житті суспільства, які згодом були включені в національне законодавство багатьох держав.

Зазначений перелік актів не є вичерпним, оскільки міжнародним співтовариством були також вироблені численні документи на виконання вищевказаних міжнародних актів, регіональні міжнародні документи. Вони відобразили розвиток ставлення до інвалідності в міжнародному співтоваристві та несли явно політичний характер (Декларація 1971 р. і

Декларація 1975 р.). Їх нечисленні положення закликали держави підтвердити приналежність інвалідам прав людини і громадянина. Згодом характер документів поступово змінюється. Всесвітня програма дій 1982 р і Стандартні правила 1991 р. являють собою розгорнуті міжнародні акти, в яких не тільки перераховані основні права, що належать інвалідам нарівні з іншими людьми, а й містяться положення, які сприятимуть реалізації політики держав в сфері захисту прав інвалідів [9, с. 149].

На рівні національного законодавства соціальна модель прав інвалідів в 80-х роках ХХ століття була інтегрована в політику деяких держав. Наприклад, в 1990 році в США приймається закон про американців з інвалідністю, який забороняє їх дискримінацію при працевлаштуванні, наданні комунальних та транспортних послуг, а також щодо доступу до місць громадського користування. У Німеччині існує спеціальний закон «Про працю осіб зі зниженою фізичною здатністю», відповідно до якого для таких осіб передбачено квотування робочих місць, а також ряд особливих пільг при працевлаштуванні [10, с. 105]. Надалі подібного роду законодавчі акти були прийняті більш ніж в 40 державах.

Особливе місце сьогодні в системі міжнародно-правових актів, що регулюють права інвалідів, займає Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 р. [11]. Україна підписала Конвенцію та Факультативний протокол до неї 24 вересня 2008 р., ратифікувала їх 16 грудня 2009 р., а з 6 березня 2010 року Конвенція про права інвалідів набула чинності в Україні. На відміну від більшості раніше прийнятих документів в цій сфері, Конвенція носить не рекомендаційний, а обов'язковий характер. Це означає, що держави-учасниці Конвенції беруть на себе зобов'язання юридичного характеру, дотримання яких контролюється за допомогою заснованих Конвенцією міжнародних механізмів – Комітету інвалідів і конференції держав-учасниць [12]. Ухвалення Конвенції, на думку науковця В. В. Чуксіної, стало не тільки важливою віхою в розвитку всесвітньої системи прав людини, а й поклато початок процесу формування нового утворення – міжнародно-правового інституту захисту прав інвалідів [6, с. 28].

Згадана Конвенція, на відміну від попередніх документів, передбачає для інвалідів безпрецедентний рівень охорони їх прав, оскільки детально визначає всі права, якими повинні користуватися особи зі статусом інваліда, а також зобов'язання держав та інших суб'єктів щодо забезпечення дотримання цих прав, оскільки мета

цієї Конвенції полягає у заохоченні, захисті й забезпеченні повного й рівного здійснення всіма інвалідами всіх прав людини й основоположних свобод, а також у заохоченні поваги їхньої гідності [13, с. 509].

Слід зазначити, що вищезазначені акти, зокрема й Конвенція, є важливими для України, це зумовлюється тим фактором, що сучасна законодавча база в умовах глобалізаційних процесів формується під впливом міжнародно-правових актів. Так, з метою гармонізації законодавства України щодо інвалідів відповідно до міжнародних стандартів Верховною Радою України прийнято цілу низку доповнень до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 року [14], направлених на пошук рішень проблем інвалідів, які існують у сфері профілактики інвалідності, медичної та соціально-трудової реабілітації тощо.

Додає актуальності положенням Конвенції, які вводяться у національне законодавство, факт, що при розробці законодавства і політики в цілях здійснення Конвенції держави-учасники діють у тісному контакті з інвалідами й організаціями, які представляють їх, та за їхньої активної участі. Досить слушною є точка зору В. С. Маринець, яка вважає, що в Україні це особливо необхідно, оскільки на практиці місцеві та обласні органи державної влади часто не враховують позицію громадських організацій інвалідів. В сучасних умовах глобалізації, яка свідчить про взаємозв'язок і взаємозалежність держав світу, проблема захисту прав людини не є виключно внутрішньонаціональною проблемою, вона вийшла за межі окремих держав і набула всесвітнього значення. За таких умов розвиток національного соціального законодавства не може бути вільним від урахування концепцій і державно-правових моделей зарубіжних держав [13, с. 510]. Впровадження міжнародних норм в національне законодавство, врахування позитивного досвіду інших країн з цих питань дає змогу створювати таке законодавство, яке більш чітко буде регулювати положення інвалідів в Україні.

Значимим аспектом у дослідженні еволюції міжнародно-правової бази охорони і захисту прав інвалідів є те, що на прикладі вищезазначених документів можна простежити еволюцію в підході до понять «інвалід» та «інвалідність». Так у Декларації про права інвалідів [5] інвалідність визначається через «нездатність» до самостійного забезпечення життя і на причину цієї нездатності – «... недолік розумової чи фізичної здатності».

Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів 1993р. свідчать про значні зміни, які відбулися в ставленні до інвалідів та інвалідності [9, с. 150]. Уже в самій назві документа – «Правила забезпечення рівних можливостей» йдеться про те, що можливості інвалідів не розглядаються як обмежені, вони повинні бути рівними, їх рівність має забезпечуватися державою. Статті 17 і 18 Стандартних правил містять визначення інвалідності та непрацездатності, які наочно демонструють зміну ставлення до інвалідів. Так, термін «інвалідність» включає в себе значне число різних функціональних обмежень, які зустрічаються серед населення у всіх країнах світу. Однак найбільший інтерес з точки зору досліджуваного нами питання, являє собою характеристика непрацездатності: «втрата або обмеження можливостей участі в житті суспільства нарівні з іншими, передбачає відношення між інвалідом і його оточенням». Водночас в самому документі вказується, що термін «непрацездатність» використовується з метою підкреслити недоліки оточення і багатьох аспектів діяльності суспільства, які обмежують можливості інвалідів брати участь в житті суспільства нарівні з іншими [15].

Таким чином, ми можемо спостерігати, що в порівнянні з раніше прийнятими міжнародними документами, Стандартні правила вводять в визначення непрацездатності новий елемент, який не враховувався раніше – «недоліки оточення і багатьох аспектів діяльності суспільства» [16, с. 165]. Отже, обмеження можливостей, з якими стикаються інваліди, викликані не тільки функціональними обмеженнями здоров'я, а й обмеженнями середовища. Тим самим Стандартні правила забезпечення рівних можливостей позначили перехід до нового розуміння інвалідності на міжнародному рівні. Це так звана «соціальна модель інвалідності» або модель, заснована на визнанні прав людини в протизагу поширеній раніше «медичної моделі» [9, с. 149].

Медична модель розглядає інваліда з точки зору існуючих у нього фізичних, сенсорних, психічних або інтелектуальних недоліків. Медична модель загострює увагу на нездатності людини самостійно жити без активної підтримки держави і допомоги сторонніх осіб. Соціальна модель або «модель прав людини» акцентує увагу на уявленні про гідність кожної людини і лише потім, в разі необхідності, на характеристиках здоров'я. В основі цієї моделі лежить теза, що людина з інвалідністю може самостійно приймати рішення, що стосуються її життя [9, с. 150].

Принциповим моментом для розуміння нового підходу до інвалідності є норми згадуваної Конвенції, які виходять з твердження, що не інвалід є непристосованим до нормального соціального та фізичного середовища, а фізичне та соціальне оточення містить бар'єри, що перешкоджають нормальному життю інваліда та ефективній реалізації його прав.

Отже, проаналізувавши міжнародно-правові акти, в тому числі з точки зору підходу до поняття «інвалід», можемо вказати, що ставлення до прав інвалідів за останні десятиліття значно еволюціонувало в бік гуманізації та толерантності. Зокрема, кут уваги на міжнародному рівні поступово змістився з медичних аспектів інвалідності до соціальних і правових. Це передбачає, що інвалідність перестає бути пов'язана виключно зі сферою надання медичної допомоги та відновлення здоров'я, а переходить в сферу забезпечення максимального обсягу прав інваліда для його ефективної участі в житті суспільства.

Соціальна модель інвалідності передбачає створення специфічних механізмів реалізації прав інвалідів і відповідальність держави і суспільства за подолання зовнішніх бар'єрів.

Для правового регулювання праці інвалідів особливу важливість мають норми та стандарти, викладені у документах Міжнародної організації праці – спеціалізованій міжнародно-правовій інституції, діяльність якої спрямовано на вироблення дієвих та адекватних механізмів правового регулювання трудової правосуб'єктності [17, с. 154]. Впродовж майже сторічної діяльності у своїй нормотворчій діяльності МОП охопила всі суттєві аспекти трудових відносин, у тому числі й питання зайнятості інвалідів.

В аспекті розгляду проблематики статті важливим є окреслення міжнародних правових документів, які врегульовують питання зайнятості інвалідів. Зокрема до них відносять: Рекомендація Міжнародної організації праці № 71 про регулювання питань зайнятості в період переходу від війни до миру 1944 року [18], Рекомендація Міжнародної організації праці № 99 про перекваліфікацію інвалідів 1955 року [12], Рекомендація № 195 про розвиток людських ресурсів: освіта, підготовка кадрів і безперервне навчання 2004 року [19], Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159 [20] та відповідна Рекомендація № 168 1983 року [21] та інші.

Приєднання України до міжнародних документів з проблем інвалідів – Конвенції про права осіб з інвалідністю, Стандартних правил

забезпечення рівних можливостей для інвалідів, Конвенції про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів тощо дозволило гармонізувати норми вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами, планомірно створювати систему їх практичної реалізації.

Висновки. Отже, міжнародно-правові акти закладають правове підґрунтя для подальшого розвитку їхніх положень у національному трудовому законодавстві щодо правової регламентації праці інвалідів. Аналіз міжнародно-правового регулювання свідчить, що

законодавство України щодо праці інвалідів в цілому відповідає вимогам міжнародних документів із зазначеного питання. Для України важливо не тільки втілення міжнародно-правових стандартів щодо праці інвалідів в правотворчій діяльності, а й так само створення злагодженого механізму реалізації їх трудових прав на практиці. Це дозволить посилити значення та роль трудових прав інвалідів, їх забезпечення, посилить партнерство та співпрацю між працівниками, роботодавцями та державою як основних соціальних партнерів.

Використана література :

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Прокопчук Ю. М. Міжнародно-правові аспекти охорони праці інвалідів / Ю. М. Прокопчук // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 246–252.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Декларация прав умственно отсталых лиц от 20 декабря 1971 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_119.
5. Декларация о правах инвалидов от 09 декабря 1975 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_117.
6. Чуксина В. В. Дискриминация по признаку инвалидности в трудовых отношениях / В. В. Чуксина, Н. Н. Комиссаров // Известия Иркутского государственной экономической академии. – 2015. – № 1. – С. 126–134.
7. Всемирная программа действий в отношении инвалидов от 3 декабря 1982 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_427.
8. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021
9. Лыхина Т. А. Инвалидность с точки зрения современного международного права / Т. А. Лыхина // Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал. – 2010. – № 2. – С. 148–152.
10. Фарицкая М. Л. Права лиц с ограниченными возможностями и механизмы их защиты на международном, европейском и российском уровнях / М. Л. Фарицкая // Вестник Томского государственного университета. – 2013. – № 373. – С. 104–107.
11. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
12. Рекомендація МОП щодо перекваліфікації інвалідів № 99 від 22 червня 1955 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_090.
13. Маринець В. С. Конвенція ООН про права інвалідів та її вплив на українське законодавство у сфері соціального захисту осіб з порушенням слуху / В. С. Маринець // Держава і право : Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 56. – С. 503–511.
14. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21 березня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/875-12>.
15. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов от 20 декабря 1993 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled.shtml.
16. Гашина Н. Н. Международно-правовое сотрудничество государств в сфере социальной защиты прав инвалидов на постсоветском пространстве: состояние и перспективы [Электронный ресурс] / Н. Н. Гашина // Среднерусский вестник общественных наук. – 2014. – № 1. – С. 164–Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodno-pravovoe>

sotrudnichestvo-gosudarstv-v-sfere-sotsialnoy-zaschity-prav-invalidov-na-postsovetskom-prostranstve-sostoyanie.

17. Костюк В. Роль Організації Об'єднаних Націй та Міжнародної організації праці у міжнародно-правовому регулюванні трудової правосуб'єктності / В. Костюк // Публічне право. – 2012. – № 4. – С. 151–157.

18. Рекомендація № 71 про регулювання питань зайнятості в період переходу від війни до миру // Міжнародна Організація праці. Конвенції і рекомендації, прийняті Міжнародною конференцією праці (1919–1966). – Женева : МБП, 1991. – С. 651–663.

19. Рекомендація МОП о развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение № 195 от 17 июня 2004 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_092.

20. Конвенція МОП про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159 від 20 червня 1983 року [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_065.

21. Рекомендація МОП щодо професійної реабілітації та працевлаштування інвалідів № 168 від 20 червня 1983 року [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_091.